

pium, comparatis, quæ supra præmisimus, principii cognoscendi requisitis, facile præstabimus. Nihil enim illo potest esse verius, quum ex ipsa voluntatis divinæ, naturæque humanæ indole fluat, et, quo ego magnopere delector, in ipsis sacris litteris præsidium reperiatur. Nihil evidenter, quum omnes, quæ illud ingrediuntur, notiones ita sint comparatae, ut ex sola recta ratione etiam ab homine litterarum rudi, immo et à pagano, cognosci facillime possint. Nihil denique magis adæquatum, quum re ipsa nos paulo post demonstraturos putemus, nullum esse vel hominis, vel civis, officium, quod non ex his principiis, tamquam ex uberrimo limpidissimoque fonte, promanet.

CAPUT IV.

De Applicatione hujus normæ ad actiones, et emergente inde harum differentia.

§. XCV.

Visa jam actionum humanarum liberarum indole, visa itidem norma, ad quam illæ exigendæ sint: proximum est, ut de ADPLICATIONE HUJUS NOR^MÆ AD ACTIONES humanas, et liberas quædam adjiciamus.

Btereā vitiis laborat hoc genuinum juris principium, ut evincit Joann. Franc. Finetti de princ. jur. nat. lib. 7. c. 7. Deinde necesse omnino non est, immo parum expedit, unum in hac disciplina statuere officiorum omnium fontem, quia illud in scientiis maximi momenti est, ut omnia earum effata certo, evidenterque demonstrentur, sive id uno veluti filo deductis rationibus fiat, sive à diversis principiis, modo indubia, et certa sint, apteque ex iis naturalia hominum officia erui, ac definiri queant, uti in aliis disciplinis usu evenit. Interim tamen à plerisque probatur ratio perscrutandi naturæ leges ex hoc triplici amore vv. Almici cap. 3. fin. Concina Diss. 2. c. 13. n. 10. ubi ita precepta naturalia dispergitur, et Finetti l. c.

Conne-
xio.

mus. Adpliatio legis ad factum dicitur IMPUTATIO, ac proinde de imputatione potissimum hoc capite erit disserendum.

§. XCVI.

Quum ergo IMPUTATIO sit adpliatio legis ad factum, (§. LXXXV.) ea vero non aliter fieri possit, tio fit per quam lege et facto, id est, duabus propositionibus, compa- per syllogismum, inter se et cum tertia comparatis: rati- consequens est, i.) UT IMPUTATIO sit syllogismus vel nem le- gis et fac- ratiocinatio, cuius majorem propositionem LEX; mi- ti, adeo- norem ACTIO; conclusionem SENTENTIA absolvit. *) que per

*) IMPUTARE proprie est aliquid in alterius rationes, vel ratioc- expensi tabulas referre. Sen. Epist. VIII. Hoc non imputo in natio- solutum de tuo tibi. Quemadmodum ergo hoc fit, comparatis nem.

inter se acceptis, et in rem alicuius expensis: ita postea com- modissimum visum est hoc vocabulum ad exprimendam il- lam legis ad facta adpliacionem, quæ itidem fit, instituta hujusmodi comparatione. Sic quum apud Livium I. 26. so-

rorem occidisset Horatius, et quæstio oriretur, an lex de

perduellione, ut ejus rei colligatis manibus velatoque capite

vel intra pomœrium, vel extra pomœrium verberati, ex ar- bore infelici suspenderentur, ad atrocis illud ferocis juve-

nis factum sit adplianda? Duumviri judicanda perduellio-

nī à Tullio Hostilio rege constituti, legem illam ad factum

Horatii pertinere judicabant. Unde alter ex his: P. Horati,

inquit, tibi perduellionem judico. I, lictor, colliga manus. Pro-

vocante vero Horatio, ejusque patrocinium ipso patre sus- cipiente, populus reum absolvit. Duumviri itaque ita ratio-

cinabantur: Qui hominem sciens dolo malo obtruncat, is, tam-

quam perduellis, colligatis manibus, velatoque capite verberan-

dus, et ex arbore infelice suspendendus est. En LEGEM! P.

Horatius, sororem gladio transfigens, hominem sciens, dolo malo,

obtruncavit. En FACTUM! Est ergo tamquam perduellis, col-

ligatis manibus, velato capite verberandus, et ex arbore infelice

suspendendus. En SENTENTIAM! At aliter rationes sub-

ducebat populus. Is enim, quum sororem illam, Curiatii

sponsi cædem flebiliter lugentem, hostilem animum erga

patriam ostendisse existimaret: absolvens Horatium ita ra-

tociabatur: Qui hostem patriæ occidit, ab eo, tamquam à

perduelle, non est sumendum supplicium. En LEGEM! P. Ho-

ratius sororem occidens, hostem patriæ occidit. En FACTUM!

Ab eo ergo, tamquam à perduelle supplicium non est sumendum.

elepacio, q. haï en-
ne la muralla y
las casas del alca-
dad.

En SENTENTIAM, et eam quidem obso'utoriam! Duum-viri ergo factum illud imputabant P. Horatio; populus non imputabat.

§. XCVII.

Quandoquidem vero idem supra de CONSCIENTIA hominis observavimus, (§. XXXIV.) nec tamen haec eadem cum IMPUTATIONE est : 2) merito notamus discrimen inter conscientiam et imputationem inconscientem tercedit. Quemadmodum enim illa est ratiocinatio justitia vel injustitia actionum propriarum : ita haec de alienis ratiocinatur, legemque cum illis contendit. Prior casu 3) ipse sibi quisque judex est; posteriore alius de actionibus nostris judicat, easque cum lege contendit. *)

*) Quum vero nec omnibus id officium incumbat, ut de aliorum actionibus judicent, et ea tamen sit naturae humanae labes, ut plerique sibi facile ignoscant, nec de exploranda propria conscientia admodum laborent, de aliorum vero navis etiam levissimis illico urnam moveant: non mirum est, istud tamquam iniquum et improbum reprehendi non modo a Servatore, Matth. VII. 1. Luc. VI. 37. ejusque Apostolo, Rom. II. 1. XIV. 4. 1. Cor. IV. 5. verum etiam ab ipsis scriptoribus profanis, qui solam rectam rationem dum sequuntur. Hinc lepida illa fabulla de duabus peris, quarum altera, propriis repleta vitiis, homini post tergum; altera, alienis gravis, ante pectus suspensa sit, cui hanc interpretationem subjunxit Phaedrus Fab. IV. 9. v. 4.

Hac re videre nostra mala non possumus:

Alii simul delinquent, censores sumus.

Similia veterum loca quamplurima Isaac. Casaub. ad Pers. p. 340. et viri docti ad Phædri illam fabellam collegerunt, quorum scrinia expilare nolumus.

§. XCVIII.

Impue- Quemadmodum vero quilibet legis ad factum alienatur ali- num applicatio IMPUTATIONIS nomine venit: (§. XCVII.) quid in ita 4) perinde est, sive actio nostra cum lege divina, foro vel sive cum humana comparetur, itemque 5) sive ipse divino, Deus, sive homines, quorum ad officium id pertinet, levem humano. factum applicent. Priorem imputationem vocabulo, mo-

CAP. IV. DE APP. HUJUS NORMÆ. &c. 71

moralistis recepto, vocamus IMPUTATIONEM IN FORO DIVINO, posteriorem IMPUTATIONEM IN FORO HUMANO. Inter utramque vero 6.) permagnum illud discrimen intercedit, quod quum in hoc, cogitationis poenam nemo patiatur, l. 18. D. de pæn. Deus tamquam ens omniscium, et quod obsequium etiam internum jure suo exigit, (§. XCI.) et cogitationes legi adversas homini jure imputet. *)

*) Viderunt hoc et veteres philosophi, qui Deum non modo facta omnia hominum, sed et cuiusvis cogitationes perspicere docebant, veluti Thales Milesius, Socrates, Platonici, Pythagoræ, et quicumque paulo sublimius de Deo philosophabantur. Eorum testimonia collegit Huet. in Quest. Alnetan. II. 2. 16. p. 111. sequ. Hinc facile patet, quam ipsi rectæ rationi consentanea sit interpretatio legis Mosaicæ,

quam dedit Servator noster Matth. V. 22. 28.

§. XCIX.

Quum porro lex, quæ factis hominum applicatur, vel sub comminatione poenæ, vel proposito præmio. Et tunc aliquid præcipiat vel prohibeat: (§. LXIV.) inde me-declaratio colligimus, 7) IMPUTARE idem esse, ac declaratur, horum effectum, quem lex actioni adsignat, huic actioni minem vel præmium, vel poenam.

*) Præmia vero cum non debat legislator, facile patet, actiones etiam justas in se non esse meritorias. Et hoc pertinet insignis Christi sententia: Omnia si feceritis, dicite: servi inutiles sumus, quia, quod facere debemus, fecimus. Luc. XVII. 10. Si tamen præmia promittit legislator, quod fecit Deus, dum leges naturæ non sui, sed hominum causa, prescrivit, eosque quam felicissimos esse voluit: (§. IXXVIII. 32. 33.) tunc quidem meritum dici possunt præmia ratione imputationis, non ratione legislatoris, qui ex mera gratia illa proposit.

§. C.

§. C.

Defini- Itaque IMPUTATIO est ratiocinatio, qua factum alienum omnesque ejus circunstantiae cum lege sive divina, putatio. sive humana, comparantur, actionemque illam effec-
tus, de tum, à lege propositum, sive bonum, sive malum, eaque a- mereri, vel non mereri, declaratur. Ex qua definitio-
xioma- ne porro colligimus, 8) non posse ad liquidum perdu-
ta. ci, sitne actio aliqua imputanda, nec ne, nisi et LEGEM, et ipsius FACTI CIRCUMSTANTIAS omnes, perspec-
tas habeamus, adeoque 9) unam sæpe ~~arguntur~~ totam
rem mutare.

§. CI.

Ea sup- Quum ergo LEGEM perspectam esse oporteat ei, qui
ponit no- de actionum imputatione recte judicare vel ratiocina-
titiam et ri- cupit: (§. C. 8.) consequens est, 10) ut et cer-
interpretum eum esse oporteat, legem aliquam exstare, et 11)
t at i o- totam illam legem recte intelligere, adeoque 12) si ver-
nem le-
gis brevioribus, vel obscurioribus concepta sit, *) eam
rite INTERPRETARI, id est, mentem legislatoris ex ejus
verbis aliisque signis distincte repræsentare debeat.

*) Itaque interpretatio ad jus naturæ proprie non pertinet, sed
ad leges positivas, sive divinas, sive humanas. Quum enim
interpretatio juridica sit distincta mentis legislatoris ex ejus
verbis aliisque signis repræsentatio, (§. CL 12.) jus natu-
ræ vero non verbis conceptum, sed per ipsam rectam ratio-
nem promulgatum sit: (§. XI. 16.) sequitur sane, ut ex
verbis aliisque signis mens summi legislatoris erui non pos-
sit, adeoque nec interpretationem illud jus admittat. Ipsa
se sine interprete satis intelligit recta ratio. Arian. Diss. E-
pict. I. 1. p. 4. Ἡ δύναμις ἡ λογικὴ πίστη καὶ τὸ να-
νοῦσσα παρεῖλας, τὸ δὲ ἵπτον, καὶ τὸ δυνατόν, καὶ τὸ
ἀξιόν τοιανταὶ καὶ τὰς ἀλλας ἀπάντας. Sola facultas ratioci-
natrix, ipsa semetipsam intelligent, adprehendit, quid ipsa sit,
et quid possit, et quanti sit pretii, si se ceteris facultatibus ad-
plicarit.

§. CII.

Ejus fun Quandoquidem vero INTERPRES mentem legislatoris
damenta ex ejus verbis, aliisque signis, distincte repræsentat:

con-

consequens est, 13) ut et ad propriam, et translatam
verborum significationem, et 14) ad eorumdem ~~conveniuntur~~
seu nexum cum iis, quæ antecedunt vel consequuntur,
et 15) ad ipsius rei naturam atque indolem, et deni-
que vel maxime 16) ad legislatoris finem ac rationem,
quæ illum ad ferendam legem impulit, attendendum
sit, adeoque 17) illi et sapient omnino, et mecum fa-
ciant, et Jove judicent æquo, qui rationem legis ejus-
dem animam esse profitentur. *) Vid. præfat. nostram
ad Elem. Pandect.

*) Exemplum insigne, quo incredibilis hujus regulæ utilitas
ostendi potest, ipse Servator noster dedit, dum reprehen-
sus à Judæorum magistris, quod die sabbathi opera cari-
tatis necessitatibusque non intermitienda putaret, verum os-
tendit fontem interpretandi legem de sabbatho, et hinc di-
xit: Τὸν σάββατον διὰ τὸν ἄνθρωπον ἴγεντο, διὰ ὃν ἄνθρωπος διὰ
τὸν σάββατον. Sabbathum hominis causa, factum, non homo sab-
bathū causa, Marc. II. 27. Ex qua sane ratione legis mani-
festo ac prono veluti alveo fluit, omnia opera, quæ homi-
nis veram tranquillitatem pietatemque eo die turbant, non
autem quæ ad ejus felicitatem ac conservationem pertinent,
esse prohibita. Tolle hanc legis rationem, unam atque adæ-
quatam, et certissimum erit, in ipsis legis verbis nihil es-
se, ex quibus incomparabilem illam Christi doctrinam col-
ligere potuisses.

§. CIII.

Quum porro ratio legis ejusdem veluti anima sit:
(§. CII. 17) consequens est, 18) ut unica legis ra- Et varia-
tione prorsus et in universum cessante, etiam ipsam species,
legem cessare oporteat: 19) Ut si ad certum casum
illa non quadrat, ob rationem legis iste à lege exi-
mendus, idque fundamentum sit INTERPRETATIONIS RES-
TRICTIVÆ; ad quam et AQUITATEM, id est, faculta-
tem correctricem ejus, in quo lex propter universalitatem
deficit, recte retuleris. Grot. de Aequit. indulg.
et facilit. Cap. I. n. 3. 20) Ut, si in casum aliquem
verba non quadrant, ratio tamen legis illi adPLICARI
omnino possit, inde emergat INTERPRETATIO EXTENSI-
VA: denique, ut, legis verbis ac ratione pari passu am-
bulantibus, INTERPRETATIONI tantum DECLARATIVÆ
locus sit. *)

*)

*) Ita restrictive Christus interpretatur legem de sabbatho: extensive legem de adulterio et homicidio. Matth. V. Quod quum non facerent Pharisæi, male de imputatione actionum ratiocinabantur. Hinc Apostolis spicas sabbatho vellentibus, et ipsi Servatori, sabbatho sananti, exprobabant irreligiosum animum; eos vero, qui traditionibus Rabbiniorum satisfaciebant, justos reputabant, si e. g. pocula diligenter eluerent, decimas penderent, stipem elargirentur pauperibus, inediā sèpius ferrent, quamvis et aliis multo gravioribus peccatis sese polluerent, et id ipsum fastus causa facerent.

§. CIV.

Præterea prout legem interpretatur vel ipse legislator, vel *judex*, aliasque, cuius ad officium pertinet, legem facto applicare, vel *jurisperitus*: 21) eatenus illa interpretatio vel **AUTHENTICA**, vel **USUALIS**, vel **DOCTRINALIS** appellatur, ubi primæ fundamentum est *voluntas legislatoris*, alterius *usus forensis*, postremæ applicatio regularum interpretationis, quales paulo ante (§. CII.) exposuimus.*)

*) Hujus quoque triplicis interpretationis exempla ipsæ sacræ litteræ suppeditant. Sic quum Deus Num. XXVII. 7. legem condidisset, ut, non superstite agnato, bona paterna ad filiam *in iugos* devolverentur: ipse summus ille legislator legi suæ hoc postea adstruxit interpretando, ut filia ista *in iugos* tribu sua non enuberet. Num. XXXVI. 5. 6. Quod est exemplum interpretationis *authenticæ*, quæ sàpe pro nova lege est. *Usualis* exemplum habemus Ruth. IV. 7. ubi detractio calcei ejusque projectio, quamvis initio tantum ad leviratum pertineret, Deut. XXV. 7. usu forensi, et ad repudiationem hereditatis prolata dicitur, ubi erudita sunt, quæ de hoc usu forensi monuit Ant. Bynæus de Calc. Hebr. Lib. II. Cap. VII. Denique *doctrinalis* interpretationis exemplum dedit Esdras, de quo Nebem. VIII. 13.

§. CV.

Imputatio. Quumque et facti circumstantias omnes perspectas tur actio habere deceat eum, qui de facti imputatione Jove aëris auctor vel judicare velit, (§. C. 8.) præcipua vero circumstantia sit ipsa persona agens: merito inde colligimus, 22) ei, qui actionis alicujus auctor vel caussa est, eam ac-

actionem jure imputari, contra 23) cessare imputationem, si quid factum, cuius ipse faciens nec caussa, nec auctor est, præterquam 24) quod aliquando et aliorum merita aliis imputantur: quam imputationem 25) vulgo ex GRATIA vocare, alterique EX MERITO, vel DEBITO opponere solent. *) Pufendorff. de jure nat. et gent. I. 9. 2.

*) Et hæc nobilitatis gentilitia, immo et aliquando regnum hereditariorum, origo est. Sic apud Germanos insignis nobilitas, aut magna patrum merita Principis dignationem etiam adolescentulus adsignabat. Tacit. de morib. Germ. Cap. XIII. Et de regnis hereditariis Polyb. Histor. VI. 5. οὐτι ταῖς βασιλείαις ἀλλοις, ἀγχοῖς γένεσις. οὐ ταῖς μενον αὐτοῖς, ἀλλα καὶ τοῖς ταῖς τάταροις πολὺ διαφοράτεροι ταῖς ἀγχοῖς, πεπονημένοι ωκε τοῖς ταῖς παρατλούσιοις ἐξ αὐτῶν ταῖς προσωρινοῖς. Hæc τοῦ regni origo, binc ortus. Non solum enim ipsis, sed et soboli, per longum tempus imperium subditi conservant, persuasi, talibus viris prognatos, et à talibus educatos, animis quoque et voluntatibus pares eis utentes.

§. CVI.

Si ergo actio nulli imputatur, nisi ei, qui ejus *An imputata* caussa vel auctor est, (§. CV. 22) homo vero caus- putentur sa ullius actionis dici nequit, quæ non humana est, id passio- est, quæ non prælucente intellectu decernenteque vo- nes, ac- luntare editur: (§. XXX. 7) facile patet, 26) nec tioneis passiones actionesque naturales, nec 27) eventus à natura- sola providentia divina profectos, nec 28) vitia cor- les, even- toris for- tuiti, fac- tuta in fu- petrata, cuiquam imputari, nisi quatenus per agentem stetit, quo minus hujusmodi quid contingere. *) (§. somno XXVI. seq. XXIX. XLIX. seq.)

*) Sic homini imputatur impudentia, si quis circa actiones traxi- naturales decori sit negligens. Sic imputatur nayarchæ nau- fragium, si male gubernando navem, in caussa sit, ut ea pereat, quum alioquin verum omnino sit illud Taciti Annal. XIV. 3. Quis adeo iniquus, ut sceleri adsignat, quod venti, et fluctus deliquerant? Sic et deformitas imputatur homini, qui nasum Veneri obtulit, quum alias vere et *glossopinus* Phædrus Fab. III. 11. v. 6. sed

Sed quid fortuna, stulta, delictum arguit?
Id demum est homini turpe, quod meruit pari.
Multo magis ergo homini, cui à puerō proficiendi fuit occasio, ignorantia imputatur, quæ non imputatur homini aegredi. Immo et somnia imputantur, quæ quis diurnis actionibus ac cogitationibus vigilans veluti provocavit. De quibus somniis, quæ veteres invenerunt, teste Macrobius in *Com. Scip. I. 13.* vocabant recte Claudian. in *sextum consul.* Hon. rū Aug. praf. v. 1.
Omnia, quæ sensu voluntur vota diurno,
Tectore sopito, reddit amica quiete.
Furto gaudet amans, permutat navita merces,
Et vigil elapsas quæ sit avarus opes.

quibus gemina plura testimonia suo more collegit Casp. Bartsch. in No 11 p. 714. sequ. Denique et ebrietatem voluntariam, actionesque in illo statu perpetuatas, imputari posse homi i, adeo extra omnem dubitationis aleam positum est, ut vel verbum addere nollim.

§. CVII.

Quod speciatim ad ignorantiam et errorem attinet, quum utraque intellectus imbecillitas, vel **INCOLPABILIS**, vel **CULPABILIS**, (§. XLVIII. XLIX.) hæc vel **INVINCIBILIS**, vel **VINCIBILIS**, itemque vel **VOLUNTARIA** et **ERRORE**, vel **INVOLUNTARIA**: (§. L.) ex eodem axiome patrata facilis intelligitur, 32) ignorantiam **inculpabilem**, **vincibilem**, et **involutariam** nemini jure imputari: recte autem 33) imputari actionem ex ignorantia **culpabilis**, **vincibilis**, et **voluntaria** susceptam: idemque 34) et de errore esse tenendum: multoque minus 35) suam cuiquam ignorantiam vel errorem praesidio esse posse, si actio ipsa illicita, vel non in loco temporeque, vel modo illico, patrata sit, quia tunc non modo per agentem stetit, quo minus in ignoratione versaretur, vel ei error obreperet, verum etiam ille ad omittendam actionem omnimo fuit obligatus. *)

*) Non ergo *Juda*, ineunti Thamarem, nurum, praesidio esse poterat nisi Tbellii sive omnino mutare mundo, 102. 103.

Ad §. 107. in Scholio.

Non ergo *Juda*. Sed facta quæ in Scripturis referuntur, et quasi flagitiosa nobis videntur, cum ex

Dei,

potuit ignorantia, quia in re illicita versabatur. Genes. XXXVIII. 15. 16. Nec excusat, qui loco ac tempore non licito jaculis ludens, hominem ex ignorantia ferit, quia actio, nec loco, nec tempore, quo par erat, suscepta, in se illicita est. §. 4. Inst. de leg. Aquil: Nec denique injuria fit arborem juxta viam publicam, vel vicinalem putat, si ei cedes hominis imputetur, quam proclamando evitare potuisset. §. X. Inst. cod. Hinc tale quid facientes apud Romanos olim proclamare solitos: CAVE; apud Athenienses: ΟΥΑΞΑΙ, ostendit Theod. Marcil. ad §. 5. Inst. ebd. Patrum ergo æqua est sententia Areopagitarum apud Aristot. Magn. moral. I. 17. absolvientium feminam, quæ adolescentem, oblato philtro, occiderat: διὰτονίαν προπόντας, τὸν περ γάρ φύσια, διάγρατη τοῦτο, quod non consulto, et cogitanto id fecisset; amoris enim causa dedisse, verum a proposito aberuisse. Quasi non in se illicitum esset, philtrum conciliandi amoris causa offerre. Quanto rectius vero Paulus noster, I. 38. §. 5. D. de pœn. Qui abortionis aut amatorium pœculum dant, et si dolo non faciant, tamen quia mali exempli res est, humiliores in metallum, honestiores in insulam, amissa parte bonorum, relegantur: quod si eo mulier aut homo perierit, summo supplicio adjiciuntur. 32) 33) 34) 35)

§. CVIII.

Porro vel in jure erratur, quem errorem **JURIS VOCANT**, vel **in facto**, qui **FACTI** error dicitur. Ad hunc Specia 36) pertinent regulæ paulo ante expositæ, (§. CVII.) timexer quia facti circumstantia et prudentissimos fugere, ac fore ju proinde error hujusmodi **INCOLPABILIS**, **INVINCIBILIS**, **INVOLUNTARIUS** esse potest. (§. CVII. 32) Ille vero, 37) in jure naturali admissus, non excusat, quia hoc jus unicuique per rectam rationem est promulgatum, nisi forte ætas, stupidas, ipsiusque juris illius ratio paulo subtilior, mitiore sententiam suadeat. *) Quod vero 38) ad **jus civile** attinet, illius ignorantia eatenus merito imputatur, quatènus illud et promulgatum est, et ita comparatum, ut in hominem hunc cadat ejus scientia. K ii *)

Dei, quæ hominum persona sunt, quorum sanctitas nobis commendatur, tota sunt figurata juxta regulæ Divi August. de Doctr. Christ. lib. 3. c. 12. seqq.

*) Quis enim juris naturæ peritiam accuratiorem amariis es
xigat ab infantibus , infantia proximis , surdis ac mutis , stu-
pidis , inter bruta animantia educatis ? Præterea , quamvis
jus naturæ mentibus hominum veluti inscriptum insculptum
que sit : illud tamen non aliter cognoscitur , quam per ra-
tiocinationem de justo injustoque . (S. XV. 24.) Jam
quum quædam juris naturalis præcepta ex principiis rectæ
ractionis ~~et~~ fluant ; alia plurimum propositionum nexum ,
ac integrum argumentorum veluti catenam exigant : nemo
dubitaverit , prioris generis præcepta facile à quovis homi-
ne non plane stupido ; posterioris difficilius , nec nisi ab
ingenio exercitatiore , intelligi . Hinc quamvis Romani in-
cestum aliquem juris gentium esse faterentur : l. 38. S. 2. D.
ad L. Jul. de adult. l. 68. D. de rit. nupt. aliquando tamen
in feminis masculisque eura mitius censuerunt puniendum ,
veluti si post divertium privignus cum noverca coisset l.
38. S. 5. D. ad L. Jul. de adult. Cujus quidem rei non
alia reddi potest ratio , quam quod non ~~etiam~~ , sed opero-
siore saltim ratiocinatione , incestus prohitio ex juris natu-
ræ principiis derivatur .

§. CIX.

An ~~et~~ Quum vero et VOLUNTATEM hominis liberam ad actiones in vita et coactus: tione, cujus ipse auctor et caussa dicendus sit, currere oporteat, (§. XXX. 7.) INVITAE vero actiones ita comparatae sint, ut à mente se ipsam determinante non proveniant: (§. LVIII. 56) consequens est, 39) ut nemini id, quod invitus fecit, possit imputari: 40) Ut imputari contra possit, quod quis sponte, multoque magis, 41) quod *ultra* fecit, immo et 42) quod quis *coactus* fecit, si jure suo usus sit is, qui illum coegerit, non vero 43) si cui nullum jus cogen- di fuerit, nec coacto, vi nondum adhibita, ineubue- rit obligatio aliquid faciendi. *)

**) Quamvis enim et coactus velit: (§. LIX. 62.) tamen, quia correlata sunt jus et obligatio, quæ se mutuo ponunt et*

Ad §. 109. in Scol.

*Quia correlata sunt jus, et obligatio. Vulgatum axio-
ma correlationis non usquequaque verum esse, inter
jus,*

tollunt, (§. VII.) ac proinde deficiente *jure*, deficere etiam *obligationem* oportet: consequens est, ut, si uni non sit *jus cogerdi*, nec alteri *incumbat obligatio id præstandi*, ad quod *injuria coactus est*. Hinc ratum est promissum *debitoris morosi*, à *magistratu*, quamvis *comminatione exsecutionis*, extortum, quia *magistratus*, dum *debitores morosos* solvere cogit, *jure suo uititur*: at si latro cogit *viam*, ut certam *pecunia summam* *promittat*: quia latroni *nullum cogendi jus est*, in viatore quoque nulla potest esse *obligatio id præstandi*, quod quis *coactus promisit*. Huc pertinet notissimum epigramma *Martialis Epigr. XI.*

... v. 5. ones who met us in the hills are still here, we
... v. 6. were here, we

d si me tensor, dum curva novacula supra est,

Tunc libertatem divitiasque roget?

nittam, nec enim rogat illo tempore tamen quod non sit imperiose timor.

*Latro rogat : res est imperiosa rumor.
Sed fuisse curva et quum tuta nosciacula theca :*

Sed fuerit curva quin via novacula rata.

jus , et obligationem , ut alterius alterum causa sit,
vel ita ut jus ex obligatione proficiscatur , probavimus
supra in §. 7. Quare etsi pro certo ponatur promissio-
nem vi injusta extortam implendam non esse : tuitiori
tamen via hoc efficiunt Grotius , et qui eum sequuntur,
quippe existimant promissorem obligari , verum eum,
cui promittitur , teneri ob metum non justum ad dam-
ni reparationem. Coactio enim non tollit voluntatem,
quin plenissima est , teste ipso Heineccio supra §. 56.
in promittente sed in hoc negotio duæ concurrunt diversæ
causæ , promissio ejus , qui cogitur , et vis illicita cogentis,
et illa valida est , hæc injuria est , actus prædonis , ex
quo obligatur ad reparationem. Unde duobus judiciis ,
et actionibus res erat expedienda , altera à prædone
cui promistum est , altera postea ab eo , qui vi coac-
tus promisit , uti Cæsar jure usus est , qui promissa
pyratis præstítit , sed postea illatam injuriā armis vin-
dicavit. Per compendium vero prosequi solet , et non
spectata actione ejus , cui promissum est , aut datur ac-
tio vim passo , qua agit ad rescindendum negotium
vel si alter ex promisso petit , dat promittenti excep-
tionem , qua actio illa , omnisque ejus effectus eliditur
V. Grot. de jure belli lib. 2. c. 11. §. 7. cum Coccei not.

Frangam tonsori crura, manusque simul.

§. CX.

At quam voluntatis libertatem nec temperamentum, An quæ nec affectus, nec mores diuturna adsuetudine firmati, urgente nec ipsa vis eterna impedian: (§. LIV. sequ.) facile patet, 44) nec corporis constitutionem, quam fere to, adfec- propensio animi sequitur, nec 45) animi perturbatio- tu, con- nes, quantumvis vehementiores, nec 46) consuetudi- suetudi- nem, quæ fere in alteram naturam degeneravit, im- ne, pa- pedire, quo minus actio, inde orta, possit agenti im- trantur. putari: quamvis 47) aliquando in foro humano com- miseratione dignus censeatur is, quem tristior affectus, justusque dolor, in transversum egit.*)

*) Facilius enim, ceu aliquo ties recte observavit Aristoteles, voluptati ac libidini, quam tristiori affectui, resistit ho- mo. Vid. *Nicomacheior.* III. 12. III. 15. VII. 7. *Magn. mor.* II. 6. Idem observavit M. Antonin. *ius iuris.* II. 10. ut mireris, eundem Aristotelem, veluti sui oblitum. *Lib. II. ad Nicom.* Cap. II. et à se ipso dissentientem, scribere: *χαρτάριον ἀναι, οὐδὲν μάχεσθαι οὐ δυνατόν.* Difficilis esse vo- luptati repugnare, quam ira: quum tamen voluptate carere sit malum tantum privativum, et id quidem plerumque ad- pares tantum, dolorem sintire malum positivum, et sæpe quidem verum. Quis non magis parcidium imputandum putet Neroni, quem nullus tristior affectus, sed sola pro- tertia, animique recordia ad tantum scelus impulit, quam Orestæ, qui caussam dicens cur Clytaenestram occiderit, *ποτὲ μηραγ, inquit, οὐ προδόσσα λέπτης ταλαγίς, τελεύτης.* Nunc enim, quæ prodidit lectum mei patris, est interfacta. Eu- ripid. *Orest.* v. 937.

§. CXI.

Ex quo porro non difficile intellectu fuerit, 48) quando excusatione aliqua dignus sit, qui fractus vi externa, cui et constantissimus animus facile cederet, aliquid commisit, quod legi adversatur? Si enim fac- tum ita comparatum est, ut nullus favori necessitatis locus sit: frustra prætenditur necessitas.*) Quidus vero casibus omnis necessitatis favor cesseret, paulo post accuratius disquirere licebit.

An vi
externa
extortæ.

*)

CAP. III. DE NORM. ACT. HUM. &c. 81

*) Sane si quid contra religionem et justitiam viro bono injun- gitur, tunc non cedendum esse cuicunque vi ac dolori, non modo sacræ litteræ docent, sed et ipsi, quod mireris, scrip- tores pagani agnoscent, ex quibus Juvenalis *Sat. VIII. v. 80.*

Ambigua si quando citabere testis,

Incertaque rei: Ebalaris licet imperat, ut sis

Falsus, et admoto dicit perjuria tauro,

Sumnum crede nefas, animam præferre dolori,

Et propter vitam vivendi perdere causias.

§. CXII.

Quoties intellectus et voluntas, et ipse motus cor- poris physicus ad actionem concurrunt; toties is, qui illam patravit, vocatur CAUSSA actionis PHYSICA. Sin sola mens, sine motu corporis physico: CAUSSA MO- RALIS adpellatur. Quumque non alia sint actionum hu- manarum principia, quam intellectus et voluntas: (§. sa mora- XXX.) inde colliginus, 49) caussæ morali actionem li- non minus imputari, quam physicæ, si par utriusque ad actionem concursus sit, 50) immo magis, quam physicæ, si quis jubendo cogendoque alterum, cui in obsequio gloria reicta est, ad agendum induxit, de- nique 51) minus quam physicæ, si quis consilio tan- tum, vel adprobatione concurrerit.*)

*) Hinc omnino utilissima est distinctio V. C. Henr. Koeh- leri *Exerc. jur. nar.* §. DVIII. sequ. inter voluntatem efficacem, ubi conatus ad producendum suspendendumve actum sufficit, et ineffacem, ubi conatus ille non sufficit. Quare si voluntas caussæ moralis fuit efficax, actio merito im- putatur, et quo magis utriusque efficax fuit, eo magis mi- nusve imputatur. Quis enim e. g. cubites, quin patri ju- benti filium furari, hoc futurum magis imputetur, quam ex- traneo, vel jubenti, vel suadenti.

§. CXIII.

Ad circumstantiam personæ, cuius in imputatione habetur ratio, (§. CV.) et qualitas, dignitas et con- ditio ejusdem pertinet, ac proinde nemo dubitaverit, agentis 52) quin, pluribus personis ad eamdem actionem con- currentibus, actio justa minus, injusta magis impute- an quid tur

faciat ad tur illi , quem cognatio , prudentia , officium , ætas , imputa- dignitas , *) vel ad bene agendum instigare , vel à ma- titionem le agendo revocare debuissent , quam 53) homini ex- traneo , stupido , nullo speciali vinculo obstricto , pue- ro , vel adolescenti , denique in nulla dignitate cons- tituto.

*) Sic quidquid boni fit cognato , id veteres vocabant officium ; quod extraneo , beneficium . Seneca de Benefic. III. 18. Magis ergo hoc , quam illud , imputatur . Contra procul dubio pa- tri illata injuria magis imputanda est filio , quem ipsa pie- tas ab isto facinore revocare debebat , quam extraneo . Quis porro culpam quamcumque non magis imputet viro pru- denti , et ejus rei perito , quam stupido , et inexercitato , seni vel justæ saltim ætatis viro , quam adolescentulo , theo- logo , quam rerum sacrarum rudi , viro nobili , vel in emi- nentiore dignitate constituto , quam terræ filio , vel inho- nestiori ? Hieronym. in Ezech. II. Grandis dignitas sacerdo- tum : sed major ruina , si peccant . Salvian. Lib. IV. de gubern. Dei p. 118. Criminosior culpa est , ubi honestior status . Si ho- noratior est persona peccantis , peccati quoque major invidia . Fur- tum in omni quidem est homine malum facinus , sed damnabilius absque dubio senator furatur , quam infima persona . Et pau- cis interjectis : Atrocius sub sancti nominis professione pecca- mus . Ubi sublimior est prærogativa , major est culpa . Et cui- queso ignotum illud Juvenalis Sat. VIII. v. 140 .

Omne animi vitium tanto conspectius in se
Crimen habet , quanto , qui peccat , major habetur .

§. CXIV.

Quum vero in imputatione non modo personæ , sed Deficien- et reliquarum circumstantiarum habenda sit ratio : (§. C. 8) iste vero concursus circumstantiarum objecti , lo- catione , temporis , viriumque sufficientium , occasio vo- omissionis tur , sine qua aliquid fieri à nemine potest : conse- actionis quens est , 54) ut non excusetur quidem , quem ad non im- peccandum invitat occasio : *) nec 55) qui occasionem putatur . bene agendi socordia sua amittit : at 56) nemini tan- men imputanda sit omissionis actionis , si agendi occasio defuerit .

*) Nam et vitanda peccandi occasio , et pugnandum colluc- bius at- tandemque erat cum vitiorum blandimentis . (Elam. philos. mor.

mor. §. CCXCI. et CCXCIII.) Id qui non facit , in culpa est , si cupiditatibus succubuerit . Est ergo actionis istius auctor et caussa , ac proinde illa ei jure imputatur . Misera ergo excusatio illa Chæreæ apud Terent. Eunucb. III. 5. v. 56. An ego occasionem mibi ostentatam , tantam , tam brevem , tam opta- tam , tam insperatam , amitterem ? Occasione enim se invita- ri ad peccandum passus fuerat . Contra quanta sit culpa , oc- casioni bene agendi manum non injicere , elegante parabola de servis collybistis ostendit Servator sapientissimus Math. Cambiadóres . XXV. 14. sequ.

§. CXV.

Multo minus itaque 57) omissio earum actionum , quæ per rerum naturam , vel 58) per leges , bonos- Omissio que mores patrari non possunt , vel saltim 59) ad quas impossibilium edendas agens viribus destituitur , cuiquam recte im- putantur : nisi 60) quatenus quis vel vires , quibus an , et pollebat , sua culpa detriverit , vel 61) ea , quæ fie- impute- ri non posse præsciverat , temere vel sciens dolo ma- tur? lo promiserit . *)

*) Hinc facile patet , cur obæratum , qui bona abligurivit , non excuset indigentia , quia nimis sua culpa vires de- trivit , et cur , qui alchymistarum sapientiam jactans , vi- ris principibus aureos montes promisit , postea ubi fumum vendidisse deprehenditur , stellionatus damnetur , & que ac ille , qui dolo malo thesauros promisit , quale exemplum Cesellii Bassi est apud Tacit. Annal. XVI. 1.

§. CXVI.

Ceterum actiones , ita comparatæ cum norma , va- rias adsumunt denominations ; si enim secundum om- tiones nes ægrediæ recte rationi , non cogenti , seu obligatio- bonæ et L ni malæ

Ad §. 116.

Recte rationi . Quod hactenus omiserat , hic tandem ve- ram boni expromit ideam , cum actiones bonas dicat esse quæ sunt conformes rectæ rationi , nam uti præmonui supra §. 1. bonum morale dicimus quidquid conforme est ordini rationis , et legi æternæ , quia duplex volun- ta-

ni internæ (§. VII.) conformes sunt , bonæ ; sin vel in una alterave circumstantia à recta ratione in unam alteramve partem deflectunt , malæ adpellantur , ex iisque definitionibus consequitur , 62 ut actionem et materialiter , et formaliter , ceu loquuntur philosophi , bonam esse oporteat , nisi malis debeat accenseri .*)

*) Hinc Pharisæorum largitiones , jejunia , totaque vita austeras non erant actiones bonæ , quamvis materialiter rectæ rationi conformes viderentur , quoniam non ex proposito rectæ rationi obsequendi , sed ex fastu et opinione meriti , tamquam ex fonte , promanabant . (Elen. phil. mor. §. CCXXI. 7.) Nimirum non bona tantum agenda sunt , sed et bene agendum , quidquid agas . Recte Philemon apud Stobæum Serm. IX. justum vocat ,

*Oὐδὲ ἀς γε ταῦτα πάντα διατρέχειν νοεῖν,
Αλλὰ οὐ , τις ἀδόκον γενοίαν τὸ ιχνόν φύειν.
Εἴναι δίκαιος , οὐ δὲ δοκεῖ ἄναι δίκαιος .*
Non quisquis illa quolibet præstat modo ,
Sed qui , dolosi nescius fuci , integra
Probitate justus esse , non credit , studies .

§. CXVII.

Quæ juss. Deinde , si actiones cum lege contendas : ex , que
ta et in legi per omnia convenient , justæ ; quæ vel in una ,
justæ .

tatis humanæ adest regula , altera proxima , nempe
mentis ratio , altera remota , videlicet lex æterna , quæ
luminis signato super intellectum humanum , nostram ra-
tionem dirigit , ut recta evadat .

Ad §. 117.

Quæ legi per omnia convenient , justæ . Supra in §.
70. cum discrimen boni et justi statuisse , justum es-
se dixi quod conforme est legi naturali , uti normæ
omnis operationis humanæ . Hæc enim actus dirigit , ut
consonent justitiæ naturali , sive universalí , sive par-
ticulari , justitia universalis virtutum actus promovet ,
ut illis omnibus commune bonum perficiatur ; et lega-
lis etiam dicitur , quia dum dirigit aliarum virtutum
actus in bonum commune , legis officium explet , cuius
est

altera circumstantia , à lege discrepant , injustæ , i-
temque peccata vocantur . Unde facile intelligis , 63)
cur omne peccatum in avocia consistere , doceat Joannes
i. Epist. III. 4.

§. CXVIII.

Denique , quum lex , vel divina voluntas , nos ad
amorem obstringit , (§. LXXIX. 35.) amor vero aliis sit Discr. justitiæ , alias humanitatis et beneficentiae : (§. LXXXII. men in- sequ.) 64) actio , amori justitiæ per omnia conve- ter actio- niens , justa ; ab eodem vel minimum discrepans , IN- nes jus- JUSTA , 65) quæ ex amore humanitatis et beneficen- tas et ho- tiæ proficiscitur , honesta ; quæ eidem adversatur , IN- nestas , HONESTA , TURPIS , itemque INHUMANA adpellatur . Ex et inho- quo etiam , 66) quid intersit inter JUSTITIAM EX- PLETRICEM , ET ATTRIBUTRICEM , facile intelligitur .

Lii

§. CA-

est bonum commune fovere , particularis vero justitia
privatas personas respicit . Actio igitur ita ad hanc na-
turæ legem exacta justa dicitur , uno verbo , actio bo-
na nos ipsos , et nostram mentem respicit , actio justa
quamdam erga alios inmuit relationem .

Ad §. 118.

Inter justitiam expletricem . Justitia particularis , de
qua paullo ante locuti sumus , vel homines inter se ex
æquo componit in commerciis , et mutationibus , quæ
à quibusdam commutativa , à Grotio vero expletrix di-
citur , vel in bonorum , onerumque distributionibus
versatur , à nonnullis distributiva , à Grotio attribu-
trix adpellata , et comes etiam facta earum virtutum ,
quæ aliis hominibus utilitatem adferunt , ut liberalita-
tis , misericordiæ , providentiæ rectricis lib. i. de jure
belli cap. i. §. 8. Hæc ipsa nomina à Grotio introduce-
ta usurpat hic Heineccius , ut indicet , actiones quæ ex
amore justitiæ proveniunt , ad justitiam expletricem , quæ
ex amore humanitatis , et beneficentiae ad attributri-
cem pertinere .